

Predátorské časopisy, pirátství a nové modely publikování odborných článků

Predatory Journals, Piracy and New Models of Publishing Scientific Articles

Zdeněk Smutný*

Abstrakt

Příspěvek reaguje na zaznamenané absurdní dopady související s predátorskými časopisy, a to jak na úrovni personální, tak institucionální. Je uveden základní postup, jak identifikovat predátorský časopis, respektive jak jej najít v Beallově seznamu. Stručně jsou komentovány konsekvence spojené s první studií v ČR zabývající se počtem článků publikovaných v predátorských časopisech, které jsou výzkumnými institucemi vloženy do Rejstříku informací o výsledcích (RIV). Na základě toho je v ČR přerozdělována část finančních prostředků pro vysoké školy a výzkumné organizace. Dále jsou komentovány přístupy k financování časopisů a publikování článků, zejména se jedná o nový způsob placení členských poplatků uplatněný u publikační platformy PeerJ. Na závěr je diskutována problematika dostupnosti odborných článků včetně s tím spojeným pirátstvím. Popsaný vývoj, jehož jsme v současnosti svědky, přetváří současný systém vědy a s tím spojené publikování odborných článků a sdílení znalostí ve společnosti.

Klíčová slova: Beallův seznam, predátorští vydavatelé, vědecké časopisy, pirátství, mega časopisy, otevřený přístup k publikování.

Abstract

The paper responds to observed absurd impacts associated with predatory journals, both at the personal and institutional level. There is mentioned the basic procedure to identify predatory journal and how to find it in Beall's list. Briefly are commented the consequences associated with the first study in the Czech Republic dealing with the number of articles published in predatory journals, which are inserted into the Information register of R&D results (RIV) by research institutions. On this basis, a part of the funding for universities and research organizations in the Czech Republic is redistributed. Furthermore, there are commented approaches to financing journals and publishing articles, in particular, a new model of paying membership fees used by the publication platform PeerJ. Finally, the issue of the availability of scientific articles including piracy issues is discussed. Described development, which we are currently witnessing, transforms the current system of science and related publishing of scientific articles or knowledge sharing within the society.

Keywords: Beall's list, Predatory publishers, Scientific journals, Piracy, Mega journals, Open Access.

* Department of Systems Analysis, Faculty of Informatics and Statistics, University of Economics, Prague, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Czech Republic

✉ zdenek.smutny@vse.cz

1 Úvod

Cílem tohoto článku je nejen představit další rozvoj problematiky predátorských časopisů respektive vydavatelů a navázat tak na předchozí článek (Smutný & Řezníček, 2015), ale zároveň představit reakci vědecké komunity a prestižních časopisů na tento vývoj (změnu prostředí). Dále článek představí postup, jak určit, zda je určitý časopis na Beallově seznamu (Beall's List, 2016), který v současnosti nabízí největší přehled časopisů a vydavatelství, které vykazují predátorské chování. Zároveň jsou diskutovány konsekvence spojené s jeho kontinuální aktualizací ať už směrem k nově odhaleným predátorům, tak i směrem k vyškrtávání ze seznamu, pokud již není indikováno predátorské chování.

V příspěvku jsou zdůrazněny zaznamenané absurdity spojené s predátorskými časopisy, které mohou postihnout akademického či výzkumného pracovníka, aniž by o tom tušil. Dále jsou v článku představeny (nové) modely publikování odborných článků, které se dnes uplatňují zejména u tzv. mega časopisů (mega journals). Představen je zejména netradiční model členských poplatků uplatněný u publikační platformy PeerJ za účelem získávání nejen finančních prostředků pro vydavatele, ale také dalších článků od kvalitních autorů. Na závěr je uvedena problematika veřejné (ne)dostupnosti odborných článků a s tím spojené pirátství, které je dnes typické nejen u výzkumných pracovníků.

2 Slasti, strasti a pasti publikování

Za poslední půl rok mě zaujalo v souvislosti s predátorskými časopisy několik událostí. První z nich je vzrůstající počet článků zabývajících se touto problematikou v ČR. Přesto na straně výzkumných institucí a vysokých škol se přístup k předcházení případných budoucích problémů liší případ od případu. Většina z nich spoléhá pouze na své knihovny – jakoby toto upozornění postačovalo a další části vysokých škol se tímto příliš trápit či obtěžovat nemusí. Už méně se najdou jasná upozornění na webu jednotlivých fakult či poskytovaný poradenský servis autorům, tak aby se do budoucna co nejvíce eliminovaly možné důsledky. Jak je vidět dále, nebezpečí vyplývající z publikování u predátorských vydavatelství nespočívá ani tak v současnosti, ale odráží se i do následných událostí.

Mezi vysokými školami a výzkumnými organizacemi dominují zejména dva pohledy: přijetí toho, že zde máme institucionální problém a je třeba se k němu jasně postavit, vs. marginalizace problému a jeho zlehčování, případně chápání tohoto problému na personální, ale nikoli institucionální úrovni. Na jedné straně tu máme snahu seznámit s problémem co nejvíce podřízených pracovišť a přijetí toho, že nějaké publikace za danou instituci v predátorských časopisech byly publikovány a odeslány do Rejstříku informací o výsledcích (RIV) – viz např. Masarykova univerzita v Brně či Akademie věd ČR (Petr, 2016; Věda žije!, 2016a; ASEP, 2016; Plch & Kratochvíl, 2016). Na druhou stranu dřívější (interní) spory, které byly veřejně řešeny i přes média (Smutný & Řezníček, 2015), vytvářejí u některých institucí obranářský přístup – viz např. Univerzita Karlova v Praze. Na tiskové konferenci rektor tento problém do značné míry zlehčuje (UK, 2016), respektive uvádí, že pro jeho instituci to problém není. Dále reaguje na dřívější články a komentáře v médiích, kde bylo upozorněno, že Univerzita Karlova v Praze takto čerpá miliony korun z veřejných finančních prostředků. Rektor však zdůraznil, že se problém publikování v predátorských časopisech týká pouze několika málo publikací z obrovského počtu, který je v RIVu jeho vysokou školou uplatňován – viz také reakce na tato vyjádření (Věda žije!, 2016a). Přes tato prohlášení je však vidět, že i Univerzita Karlova v Praze tento problém aktivně diskutuje (Kryčerová, 2016). Otázkou je, zda je dobré mít při interní a externí komunikaci dvě odlišné tváře.

V určitém smyslu problémem je také první provedený průzkum v ČR (Antipredátor, 2016), který se zaměřil na publikované články a knihy u predátorských vydavatelství, tzv. vanity press. Prvotní myšlenka byla dobrá. Jednalo se defacto o dobrovolnickou činnost za účelem zjistit, kolik takových výsledků uplatnily vysoké školy a výzkumné organizace v RIVu, a tedy kolik finančních prostředků za tyto publikace získaly z veřejného rozpočtu. Problém spatřuji v reakcích, které tento neúplný seznam může vyvolat, a domnívám se, že vyvolal. Některé fakulty, které nejsou na předních místech tohoto seznamu, se mohou domnívat, že celý tento problém s predátorskými vydavateli je marginální a jejich instituce se příliš netýká. Neuvědomují si, že tento seznam vychází pouze z výběrového souboru článků uvedených v RIVu, jež je jen špičkou ledovce. Tvůrci na nekompletnost své „sondy“ upozorňují (Věda žije!, 2016b). Je sice pohodlné spoléhat na již publikovaný průzkum, ale pokud by vysoké školy udělaly kompletní průzkum svých výsledků například za poslední rok, zjistí, že počet výstupů v predátorských časopisech je vyšší (mnohdy i několikanásobně), než je uvedeno v průzkumu (Antipredátor, 2016). Alespoň to je má osobní zkušenost, i když, jak je uvedeno níže, rozhodnutí, zda se jedná o predátorský časopis, je vždy věci interpretace jednotlivce či organizace – viz např. nesouhlasné stanovisko Knihovny AV ČR k některým časopisům označeným za predátorské (ASEP, 2016).

Pokud přesto přijmeme stanovisko, že není pro žádnou stranu vhodné příliš poukazovat na minulost, kterou šlo obtížně ovlivnit, neboť problém oficiálně neexistoval, tak podstatnou otázkou je – *Jak se poučíme a jak se toho do budoucna vyvarujeme?* Důležité je myslet na budoucnost a šířit povědomí o tomto „fenoménu doby“. Zároveň jej nezlehčovat, a zejména řešit budoucí konsekvence, jejichž semínka jsou již dnes zaseta. Podívejme se tedy na pasti predátorů, ve kterých už možná někteří z akademických pracovníků dávno uvázli, jen o tom neví (možná i včetně autora tohoto článku). Oba následující případy vycházejí z vlastní zkušenosti na Vysoké škole ekonomické v Praze.

Na prvním případě bude ukázána nejen zákeřnost publikování v predátorských časopisech, ale spíše dilemata s tím spojená. Tímto případem jsou ceny udělované za publikační činnost. Postup je takový, že z článků navržených na danou cenu vybírá oceněné články odborná nezávislá komise (tvořená externisty). Ta je posuzuje čistě z odborného hlediska a přínosu článku. Jednu z cen za rok 2015 dostal i doktorand za článek, který byl publikován v časopise označeném za predátorský – dle Beallova seznamu (Beall's List, 2016).

Otázka zní: *Mají se neudělovat ceny článkům publikovaných v predátorských časopisech, i když jsou z odborného hlediska excelentní?* Můžeme to chápat jako selhání autora a neudělením ceny ho „potrestat“ za to, kde publikoval. A to i přesto, že je obsahově článek excelentní. Nebo můžeme hodnotit pouze odborný obsah a nezajímat se o to, kde byl článek publikován. Tím ale daná vysoká škola institucionálně uznává predátorské časopisy jako jakékoli jiné regulérní a skutečně recenzované časopisy. Pak ale taková škola poškozují své dobré jméno. Ani jedno z těchto dvou řešení není uspokojivé. Z hlediska pohledu do budoucnosti by bylo vhodné vytvořit příručku pro doktorandy (a další akademické pracovníky). Případně uspořádat seminář pro všechny současné i budoucí doktorandy, který by je hned v prvním semestru seznámil s problémy spojenými s publikováním.

Druhý případ odhaluje zákeřnost predátorských časopisů, kdy akademický pracovník ani netuší, jakého kostlivce má ve skříni. V roce 2012 publikoval kolega článek v impaktfaktorovém časopise indexovaném ve Web of Science. Článek byl vybrán v rámci zahraniční konference jako velmi zajímavý a po dalších úpravách publikován v tomto časopise. Jedná se o celkem běžnou praxi a dělá to řada impaktfaktorových časopisů, přičemž jsou taková čísla časopisu z dané konference označována jako speciální. Problém s tímto článkem nastal až po dvou letech, kdy byl označen tento časopis jako predátorský, respektive

celé vydavatelství bylo a doposud je označeno za predátorské (jedná se o Natural Sciences Publishing Corporation). O závažnosti problému či chování vydavatele svědčí i vyškrtnutí časopisu, ve kterém článek vyšel, roku 2014 ze seznamu impaktfaktorových časopisů indexovaných ve Web of Science.

Opět zde máme obdobné dilema: *Jak nyní tento článek posuzovat (např. v případě budoucí habilitace)?* Můžeme tvrdit, že v té době, kdy článek vyšel, tento časopis nebyl označen za predátorský – což je pravda a můžeme to ověřit na Archive.org, kde je uveden Beallův seznam z daného roku. Navíc v ČR o této problematice v té době zřejmě téměř nikdo nevěděl. Zároveň lze argumentovat, že již v té době to musel být (pro běžné akademiky ale neviditelný) problém, neboť byl brzy na to vyřazen z Web of Science. Nabízí se tedy uznat tento článek (např. v rámci habilitace), neboť o tom autor nemohl vědět a nebylo to záměrné chování autora. Přesto ale tímto uznáním z dnešního pohledu opět daná vysoká škola poškozují své dobré jméno a ztrácí prestiž.

Jak je vidět alespoň na těchto dvou příkladech, bez aktivního rozšiřování povědomí o problematice predátorského chování vydavatelů mezi členy akademické obce bude stále narůstat počet podobných dilemat. Cílem všech snah by mělo být touto osvětou se do budoucna vyhnout podobným problémům poškozující jak autora, tak zejména dobré jméno instituce, pod kterou publikuje. Avšak přes výše uvedené je stále nejhorší případ cílené jednání autora, kdy vědomě překračuje etický rámec, který by měl dodržovat. Na podobné „upíří chování“ jednotlivců v českém kontextu bylo upozorněno již v článku (Smutný & Řezníček, 2015).

3 Jak určit, že se jedná o predátorský časopis?

Klasickou otázkou mých kolegů při rozpravě na téma predátorských časopisů je, jak určit, že se jedná o predátorský časopis. Představa je totiž taková, že existuje seznam, kde jej snadno vyhledají například podle názvu. Tato představa je bohužel chybná, už kvůli charakteru predátorského chování.

Jak uvádí i mezinárodní kampaň (TCS, 2016), při výběru časopisu je vždy nutné se nejdříve zamyslet nad výběrem jeho vhodnosti pro publikaci daného článku, vybraný časopis zkontrolovat a teprve poté odeslat článek k recenznímu řízení. Ve fázi, kdy se bude autor zabývat kontrolou vybraných kandidátů (časopisů), je vhodné vybrané kandidáty blíže prověřit – včetně toho, zda nejsou uvedeny na Beallově seznamu (Beall's List, 2016).

Při určování, zda se jedná o predátorský časopis, je možné využít dvou seznamů, které se však obsahově nepřekrývají: seznam individuálních časopisů a seznam vydavatelů. Je třeba upozornit, že nestačí pouze projít seznam individuálních časopisů a poté tvrdit, že daný časopis tam není, a proto je vše v pořádku. Naopak je třeba primárně vyhledávat v seznamu vydavatelů. Základní postup k určení predátorského časopisu by měl být následující:

- 1) Na webových stránkách kontrolovaného časopisu najdu vydavatele časopisu a pokusím se ho vyhledat mezi vydavateli uvedenými na <https://scholarlyoa.com/publishers/>. Pokud nelze najít název vydavatele na stránkách kontrolovaného časopisu, je to velmi podezřelé.
- 2) Při tomto hledání je možné vyhledávat podle celého názvu nebo jeho zkratky. Často se predátorští vydavatelé maskují menšími změnami názvu (např. změny slova v názvu z Natural na Naturals). Pokud najdete velmi podobně pojmenovaného vydavatele, tak je třeba porovnat URL adresy vedoucí na danou webovou stránku, zda se shodují.

- 3) Pokud nalezneme shodu mezi vydavatelem námi vybraného časopisu a tím, co jsme našli mezi vydavateli na Beallově seznamu, tak tento časopis můžeme prohlásit za predátorský.
- 4) Pokud shodu nenalezneme, tak se pokusíme najít přímo daný časopis mezi uvedenými na <https://scholarlyoa.com/individual-journals/>. Zde jsou uvedeny časopisy, které jsou vydávány samostatně, respektive vydavatel vydává pouze jeden časopis. Pokud ani zde shodu nenajdeme, tak je vhodné ještě sledovat predátorské znaky, popsané blíže v (Plch & Kratochvíl, 2016; Smutný & Řezníček, 2015).

Jak je vidět, tento proces vyhledávání predátorského časopisu je úzce spojen s interpretací a zkušenostmi jednotlivce, neboť i ten časopis, který není uveden na Beallově seznamu, může být na základě varovných znaků prohlášen za velmi podezřelý (či predátorský). Rozlišovací schopnost Beallova seznamu je pouze na mezinárodní úrovni a nezohledňuje zpravidla těžko zachytitelné národní či lokální predátorská vydavatelství a časopisy. Při sebemenším podezření je vhodné se takovému časopisu vyhnout. Z tohoto důvodu by bylo také vhodné, kdyby existovala na vysokých školách či výzkumných institucích obeznámená osoba, se kterou by bylo možné konzultovat případná rizika publikování ve vybraném časopise.

Hlavním důvodem, proč neexistuje jeden shrnující seznam (black list), je, že na takový seznam by predátorští vydavatelé velmi rychle zareagovali vznikem nových časopisů. Většina vydavatelů vydává totiž desítky časopisů. Obtížnější je pro ně velká změna svého názvu a na to sází Beallův seznam. Nyní se blíže podíváme na některé absurdity spojené s tímto seznamem.

Beallův seznam se neustále upravuje a mění – nejen z hlediska nově přidaných vydavatelů, ale také těch, co jsou ze seznamu odstraněny. Příkladem může být jedno české vydavatelství úzce napojené v případě jednoho časopisu na Vysokou školu ekonomickou v Praze. Celé toto vydavatelství bylo uvedeno na Beallově seznamu, a tudíž i všechny vydávané časopisy byly označeny jako predátorské. Jeden z vydávaných časopisů propagovala Vysoká škola ekonomická v Praze dokonce na svých webových stránkách. Na webové stránce časopisu bylo uvedeno také logo jedné z fakult. Kromě toho, že toto chování snižuje prestiž dané vysoké školy, tak daný časopis se navíc zaštiťuje spoluprací s danou vysokou školou, což může zmást potenciální autory. Predátorské časopisy totiž vysoké školy až na velké výjimky přímo nevydávají, spíše se jedná o napojené či spřátelené organizace, jako tomu je v tomto případě.

Nicméně počátkem léta 2016 byl tento vydavatel vyřazen z Beallova seznamu, jinak řečeno, už se nejedná o predátorského vydavatele. Zároveň i Vysoká škola ekonomická v Praze ukončila vzájemnou spolupráci s tímto časopisem, potažmo vydavatelstvím. K tomu, aby byl vydavatel z tohoto seznamu vyřazen, bylo nutné provést řadu změn, včetně toho, že vydavatel přestal vybírat peníze za publikování článků. *Otázkou je, zda je tento vydavatel nyní bezpečný?*

Proč by se tímto způsobem nemohl predátorský vydavatel nechat vyškrtnout z Beallova seznamu a po kratší době opět najet na predátorský režim zaměřený na poplatky za publikování bez reálného recenzního řízení? Než toto chování příslušná komunita zachytí a opět jej zařadí na Beallův seznam, tak může uplynout řada měsíců. Pokud to vyvedu do extrému, tak by bylo vhodné kontrolovat nejenom, zda daný vydavatel je na Beallově seznamu nyní, ale zda tam nebyl někdy dříve – např. přes Archive.org. Jedná se tedy o možnou past jak pro vydavatele, kteří mohli být na seznamu neprávem, tak pro autory.

Uvedme ještě jeden případ související s možností obcházení toho, jak jsou vymezovány predátorské časopisy a následně zařazovány na black listy. Víme, že predátorské chování není pouze na úrovni časopisů, ale také knih nebo konferencí. Právě konference často unikají pozornosti. Toho využívají i někteří vydavatelé, kteří pořádají (virtuální) konference, kde je placeno vložné a následně jsou články publikovány nikoli ve sborníku, nýbrž v časopise. Časopis je tedy v režimu otevřeného přístupu bez nutnosti platit poplatek za publikování, který je vlastně zaplacen jako vložné na konferenci. Tento postup využívá i známé predátorské vydavatelství Institute of Research Engineers and Doctors (IRED).

4 Nové přístupy k financování časopisů a publikování článků

Můžeme konstatovat na základě vývoje posledních let, že dříve zažitým modelům, které jsou spojené s financováním časopisů, dochází dech. Velmi hezky hlavní změny s tím spojené představuje ve svém článku Jaroslav Flegr (2016). Nové změny odstartovaly dva fenomény: online hyperpublikování a predátorské časopisy s otevřeným přístupem. Online publikování snížilo výrazně náklady s tím spojené na straně vydavatele a zároveň umožnilo daleko větší dostupnost takto vydaných článků (a tedy i citovanost). Avšak většina časopisů vycházela jak elektronicky, tak tiskem, což omezovalo rozsah či počet uveřejněných článků. Zároveň zvyšující se tlak na publikování a nové možnosti Internetu odstartovaly zahlcování časopisů autorskými rukopisy. To mělo za následek snižování kvality recenzního řízení a dnešní praxi, kdy velké množství článků odmítne pouze na základě svého uvážení šéfredaktor.

Tento nedostatek pak využily predátorské časopisy a začaly za poplatky zveřejňovat, cokoli jim kdokoli pošle. Tím uspokojovaly světovou poptávku po publikování článků – viz blíže studie představené v (Smutný & Řezníček, 2015).

Kromě predátorských časopisů vznikly díky vědeckým komunitám i tzv. mega časopisy. Jedná se o platformu či řadu časopisů pod jedním vydavatelem, přičemž každý takový časopis či platforma ročně vydá stovky až desetitisíce článků. Mezi nejznámější patří multidisciplinární časopis PLoS One a dále například BMJ Open, SAGE Open, Scientific Reports, AIP Advances. Tímto způsobem sama vědecká komunita začala řešit problém nadbytku (kvalitních) článků. Neexistuje zde jeden odpovědný šéfredaktor, ale jsou jich desítky a stovky z různých států světa, přičemž každý z nich rozhoduje samostatně o tom, jaký článek bude či nebude v časopise publikován. Spoléhá se na to, že tito editoři jsou zároveň experti v určité vymezené oblasti časopisu, kterou zaštiťují. Často mají tyto časopisy i další pravidla, jako například zveřejňování kompletních datasetů, ze kterých publikovaný článek vychází, což opět podporuje kvalitu výzkumu a sdílení výsledků. Přesto stále své náklady pokrývají z vybírání poplatků za publikování článku. Zatímco běžný impaktfaktorový časopis zveřejní ročně 60-200 článků, tak kupříkladu PLoS One ročně zveřejňuje 30 000 článků. Tohoto úspěchu si všimla i klasická vydavatelství jako Taylor & Francis, které nedávno zavedlo vlastní platformu Cogent OA umožňující obdobné hyperpublikování.

Zatímco zmíněné mega časopisy či publikační platformy jsou vědeckou komunitou obecně uznávány (i když i zde existuje ostrá kritika), tak zásadním problémem je nutnost celkem vysokého poplatku za publikování článku (např. PLoS Biology má poplatek 70 700 Kč a PLoS One přibližně 36 500 Kč). A že se jedná o opravdu zajímavý byznys, potvrzuje i to, že na poplatcích za publikované články v jediném mega časopisu PLoS One zaplatí autoři a jejich instituce každý rok přes 1 mld. Kč. Alternativou je predátorský časopis se zajímavým názvem, kde je průměrný poplatek přibližně 5 000 Kč nebo méně. Přesto i v případě predátorských vydavatelství se jedná v souhrnu o miliardový byznys (Shen & Björk, 2015).

Nový přístup přináší platforma PeerJ (2016), jejíž jeden časopis se nově dostal i do Web of Science. Funguje totiž na principu placení členských poplatků. Tento přístup je při pravidelném publikování velmi výhodný pro autory. Vedle této možnosti nabízí i klasické jednorázové platby za publikovaný článek (17 000 Kč). Model členských poplatků funguje následovně: Každý autor zaplatí poplatek a získá teoreticky doživotní členství, pokud bude pravidelně publikovat a pracovat pro danou komunitu. To motivuje autora zde opakovaně publikovat, aby mu nevypršelo členství, a vzhledem k tomu, že se jedná o celé autorské kolektivy, tak přináší také nové členy, kteří jsou opět do budoucna motivováni k publikování. Za každého autora je třeba zaplatit členský poplatek minimálně 4 900 Kč za možnost publikování 1 článku ročně (jsou i jiné varianty). Jednoduchým výpočtem zjistíte, že by muselo být více než 7 autorů na jednom článku, abychom se dostali na úroveň poplatku v časopise PLoS One. Navíc v dalších letech se už nic platit nemusí, pokud zde pravidelně publikujete a děláte další činnosti v rámci komunity PeerJ. Jinak řečeno, pokud v každém ze tří následujících let budete publikovat jeden článek ročně, tak v PLoS One zaplatíte téměř 110 000 Kč, avšak pokud se jedná o články ve stále stejném autorském kolektivu o pěti autorech, tak v PeerJ zaplatíte pouze 24 500 Kč. Myslím, že to je velmi zajímavá alternativa k dosavadním modelům.

Vzrůstající počet zasílaných rukopisů od autorů musely řešit také již zaběhnuté časopisy. Důvodem je nejenom výše uvedené snižování úrovně recenzního řízení, ale také vyšší počty článků, které byly zamítány ještě před recenzním řízením přímo šéfredaktory, kteří byli přehlcováni prací s tím spojenou. Z těchto důvodů se některé univerzitní časopisy indexované zejména ve Web of Science a Scopus zaměřily na zautomatizování procesu recenzního řízení a nechaly se začlenit do velkých mezinárodních vydavatelství, jako jsou např. Sage, Taylor & Francis či Springer. Ta jim poskytla zázemí a technologickou podporu. Jiné, zejména impaktfaktorové časopisy, které byly v režimu otevřeného přístupu bez poplatků za publikovaný článek (typicky univerzitní časopisy) a zároveň byly přehlčovány rukopisy, se zaměřily na snížení počtu zasílaných článků. Toho docílily poplatkem za vstup do recenzního řízení. Autor si musí tedy „vsadit“ na svůj článek, že je tematicky relevantní a patřičně kvalitní, že bude akceptován. Běžně se u těchto časopisů při zaslání rukopisu provádí nevratná platba kolem 1 500 Kč. Autor si tedy více rozmyslí, zda článek pošle, což eliminuje zejména ty autory, kteří to jednoduše „zkoušejí“ (pokud neuspějí, tak pošlou do jiného časopisu).

Kromě těchto několika změn v oblasti financování časopisů a publikování článků nalezneme i další trendy související se současným vývojem. Domnívám se, že tištěné časopisy jsou v dnešním globalizovaném světě, kde je podstatné být vyhledatelný přes Internet a indexovaný v online databázích, již bezúčelné a zbytečně finančně nákladné. Pokud je článek pro čtenáře zajímavý, tak je důležitější, aby si jej mohl jednoduše převést do tištěné podoby sám. Proto by měly být všechny online dostupné články za tímto účelem optimalizované. Dalším trendem je shlukování (zejména univerzitních) časopisů, tak aby využívaly jednu publikační platformu a nabízely jednoduchý přístup pro čtenáře, včetně automatické tvorby citací či spolupráce s dalšími aplikacemi a veřejnými repositáři. Na úrovni jednotlivých časopisů se již upouští od jasně stanovené roční periodicity (vydávání čísel) a s tím spojeným stránkováním článků. Naopak se přechází na průběžné publikování v rámci daného ročníku časopisu. Místo přiřazení článku do určitého čísla časopisu má každý článek své jedinečné číslo v rámci daného ročníku. Pro lepší představu uveďme jednoduchý příklad rozdílu citací takových článků dle APA stylu:

- 1) Novák, A. *Sekvenční algoritmus pro kyberplže. Acta Informatica Pragensia*, 58(2), 145-156. doi...
- 2) Novák, A. *Sekvenční algoritmus pro kyberplže. Acta Informatica Pragensia*, 58, Article 28. doi...

Zatímco první varianta je dnes nejběžnější, tak časopisy, které ročně zveřejňují velký počet článků, přecházejí na druhou variantu s číslováním článků a okamžitému publikování bez nutnosti čekat na vydání určitého čísla (v rámci oficiální periodicity). To bývá také označováno za velký problém starších/klasických časopisů. U nich se čeká i více než rok po přijetí článku, než příslušný článek vyjde v čísle časopisu (neboli než na něj přijde řada). Ačkoli se tyto časopisy a jejich vydavatelé snaží řešit tzv. online first sekcemi, tak do budoucna lze i u těchto časopisů očekávat výše popsané změny, které umožní okamžité publikování přijatých článků.

5 Pirátství a problematika dostupnosti odborných článků

Ačkoli je mnoho informací veřejně dostupných přes Internet, tak v případě odborných článků to příliš neplatí. Pouze méně než čtvrtina publikovaných článků je po svém zveřejnění okamžitě dostupná přes otevřený přístup (Open Access) – viz (EU, 2016). Nedochází tak k tíženému sdílení znalostí, neboť většina článků je nepřístupná za platební branou. Pouze vysoké školy, knihovny či výzkumné instituce zprostředkovávají svým pracovníkům či zákazníkům přístup k těmto informačním zdrojům. Mimo tuto skupinu nedochází ke sdílení znalostí, což se rozhodli řešit v rámci Evropské unie také příslušní ministři jednotlivých zemí a shodli se, že by bylo velmi potřebné z hlediska rozvoje Evropské unie, aby tato bariéra padla (EU, 2016). Představa je ta, že od roku 2020 všechny publikované články, jejichž výzkum je placen z veřejných finančních prostředků, musí být také veřejně dostupný. *Toto je oficiální pohled, avšak jaká je realita?*

Ačkoli většina odborných článků je zveřejněna za tzv. platební branou, přesto se dnes k většině článků dostanete bez nutnosti placeného přístupu do příslušných databází, případně jejich zprostředkování. Jedná se sice o nelegální postupy, nicméně některé jsou z pragmatických důvodů mezinárodními vydavatelskými tiše tolerovány. Tímto často tolerovaným způsobem je zveřejnění článku samotným autorem, což je ale v rozporu s uzavřenou licenční smlouvou. V ní se nejčastěji uvádí, že lze veřejně vystavit pouze první verzi článku, která byla do časopisu zaslána. Avšak nelze takto publikovat poslední verzi, která byla upravena dle (několika kol) recenzních posudků. Když by chtěl autor takto volně se svým článkem nakládat, tak musí zaplatit poplatek (článek je pak v režimu Gold Open Access), jehož výše je často kolem 80 000 Kč. Autoři toto licenční ujednání porušují a zveřejňují takto licencované články ve veřejných repositářiích, respektive v odborných sociálních sítích jako ResearchGate či Academia. Přesto je tento nelegální postup tiše tolerován vydavatelskými, neboť jim přináší větší pravděpodobnost, že bude článek citován a zvýší se tedy prestiž i daného časopisu.

Netolerovanou a nelegální formou, jak získat přístup k celému obsahu článku, je asi nejznámější pirátský portál Sci-Hub určený pro výzkumníky a akademiky. Jeho počátky sahají do roku 2011 a v současnosti je touto formou přímo ke stažení téměř 50 milionů článků, které jsou jinak dostupné za platební branou. Tento portál využívají doslova výzkumníci z celého světa, na což poukazuje článek (Bohannon, 2016), a to bez ohledu na to, z jak bohatého státu jsou. Nenajdete zde úplně všechny „nedosažitelné“ články, ale naprostou

většinu. Poškozená vydavatelství se brání a odvolávají se na nutnost ekonomické udržitelnosti publikování odborných článků, neboť zajištění vydávání časopisů a doprovodný servis pro autory stojí nemalé finanční prostředky. Přesto je to stále velmi výnosný byznys, neboť jim za přístup k těmto článkům platí alespoň zmiňované vysoké školy, knihovny či výzkumné organizace. Vedle toho mají samozřejmě zisk i z článků publikovaných s otevřeným přístupem a čtenáři přímo zakoupenými články (stažení jednoho plného textu stojí často kolem 800 Kč).

Dodejme, že vedle těchto problémů či finančně nákladných způsobů spojených s opravdu veřejnými přístupy k publikování existují časopisy placené či podporované z veřejných finančních zdrojů. Ty jsou nejčastěji vydávány vysokými školami či výzkumnými institucemi, přičemž většinou umožňují volný přístup k publikovaným článkům. Nicméně i zde jsou výjimky, například v ČR impaktfaktorový časopis *Neural Network World*, který vydává České vysoké učení technické v Praze a Vysoká škola báňská — Technická univerzita Ostrava. Přesto jsou to právě tyto instituce, nepočítaje velká mezinárodní vydavatelství¹, které jsou líhní nových malých odborných časopisů, pokud samozřejmě nepočítám čisté nadšence, kteří to dělají z nadšení a pro dobro věci.

Přes výše uvedené problémy spojené s dostupností plných textů většiny článků tak stále existuje jedna legální cesta, kterou povolují i licenční smlouvy uzavřené mezi vydavatelstvími a autory. Čtenář má možnost přímo oslovit autora a požádat ho o zaslání plného textu článku k výzkumným, a tedy nekomerčním účelům. Závěrem této reflexe můžeme konstatovat, že prostředí publikování odborných článků je značně nepřehledné a plné upírů – viz (Smutný & Řezníček, 2015), predátorů a pirátství, tedy nelegálního či neetického chování, které přetvářejí starý systém vědy a s tím spojené publikování výsledků. V tomto kontextu také doporučuji přečíst rozhovor s Jeffrey Beallem (Kasík & Lázňovský, 2016) a zamyšlení (Flegr, 2016).

Seznam použitých zdrojů

Antipredátor. (2016). *Občanské sdružení Fórum Věda žije!* Retrieved from:

<http://antipredator.vedazije.cz>

ASEP. (2016). Predátoři. *Knihovna AV ČR*. Retrieved from: <https://www.lib.cas.cz/asep/pro-zpracovatele/predatori/>

Beall's List. (2016). *Beall's List: Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers*. Retrieved from: <http://scholarlyoa.com/publishers/>

Bohannon, J. (2016). Everyone Who's downloading pirated papers?. *Science*, 352(6285), 508-512. Retrieved from: <http://www.sciencemag.org/news/2016/04/whos-downloading-pirated-papers-everyone>

EU. (2016). *All European scientific articles to be freely accessible by 2020*. Retrieved from: <http://english.eu2016.nl/latest/news/2016/05/27/all-european-scientific-articles-to-be-freely-accessible-by-2020>

¹ K zakládání a provozování časopisů těmito vydavatelstvími jedna poznámka. Některé nové i starší časopisy a jejich tematické zaměření je značně „nezvyklé“ balancující mezi tím co považujeme za vědu, alespoň na Západě. Kupříkladu vydavatelství Taylor & Francis pomohlo k založení a provozování časopisu *Porn Studies*, neboť sociální i psychologický výzkum v této oblasti je zajímavý a často publikovaný i v jiných časopisech. Zajímavý je přístup vydavatelství Elsevier, které podporuje vydávání časopisu *Homeopathy*, což je oblast označovaná za tzv. pseudovědu. Nutno ale přiznat, že tento časopis měl mezi roky 2008-2014 přiřazen impaktfaktor a stále je indexován ve Scopusu. Toto téma by však bylo na samostatný článek.

- Flegr, J.** (2016). Nové modely vědeckého publikování – Světélko na konci tunelu?. *Osel.cz*. Retrieved from: <http://www.osel.cz/8817-nove-modely-vedecke-ho-publikovani-svetelko-na-konci-tunelu.html>
- Kasík, P., & Lázňovský, M.** (2016). Systém vědy se hroutí kvůli podvodníkům, varuje knihovník, který je loví. *Technet*. Retrieved from: http://technet.idnes.cz/jeffrey-beall-rozhovor-predatorske-vedecke-casopisy-peer-review-demarkace-vedy-gdi-/veda.aspx?c=A160615_155201_veda_pka
- Kryčerová, E.** (2016). *Zápis ze zasedání Ediční komise 14. ledna 2016*. Retrieved from: <http://www.cuni.cz/UK-7325.html>
- PeerJ.** (2016). PeerJ pricing. Retrieved from: <https://peerj.com/pricing/>
- Petr, M.** (2016). Postoj MU k tzv. predátorským vydavatelům a odborným časopisům. Masarykova univerzita. Retrieved from: https://is.muni.cz/do/rect/metodika/VaV/56012837/Vyzkum_a_predatorske_casopisy.pdf
- Plch, L., & Kratochvíl, J.** (2016). *Predátorské časopisy*. Brno: Masarykova univerzita v Brně. Retrieved from: https://kuk.muni.cz/vyuka/materialy/predatorske_casopisy.pdf
- Shen, C., & Björk, B.-C.** (2015). 'Predatory' open access: a longitudinal study of article volumes and market characteristics. *BMC Medicine*, 13(230). doi: [10.1186/s12916-015-0469-2](https://doi.org/10.1186/s12916-015-0469-2)
- TCS.** (2016). *Think. Check. Submit*. Retrieved from: <http://thinkchecksubmit.org/>
- UK.** (2016). *Tisková konference rektora UK prof. Tomáše Zimy*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=vy31h5JpfMQ>
- Věda žije!** (2016a). *Predátorská vlna láká ke svezení, objevují se ale i černí pasažéři*. Retrieved from: <http://vedazije.cz/node/2694>
- Věda žije!** (2016b). *Publikace v predátorských časopisech v kontextu českého hodnocení vědeckých výsledků*. Retrieved from: http://vedazije.cz/sites/default/files/predatori_pres_LXX_AF_2016.pdf